

Чурапчыга күн тахсар!

САНГА ОЛОХ

12+

375
ЧУРАПЧА
1648-2023

Чурапчы улуунун хаһыата

Кулун тутар 17 күнэ, 2023 сыл, бээтинсэ

№ 10 (11887)

стр. 3

КУЛТУУРА

**ЧУРАПЧЫ НЭҢИЛИЭГЭ ТӨРҮТТЭММИТЭ
375 СЫЛЫГАР**

Чурапчы нэҥилиэгин
сайдыгыгар дьоруунаах
үлэни-хамнаһы тэрийбитэ

Чурапчыга — олонхо
дьоро күннэрэ

стр. 4

ИИРЭХ ТЫЛЫНАН

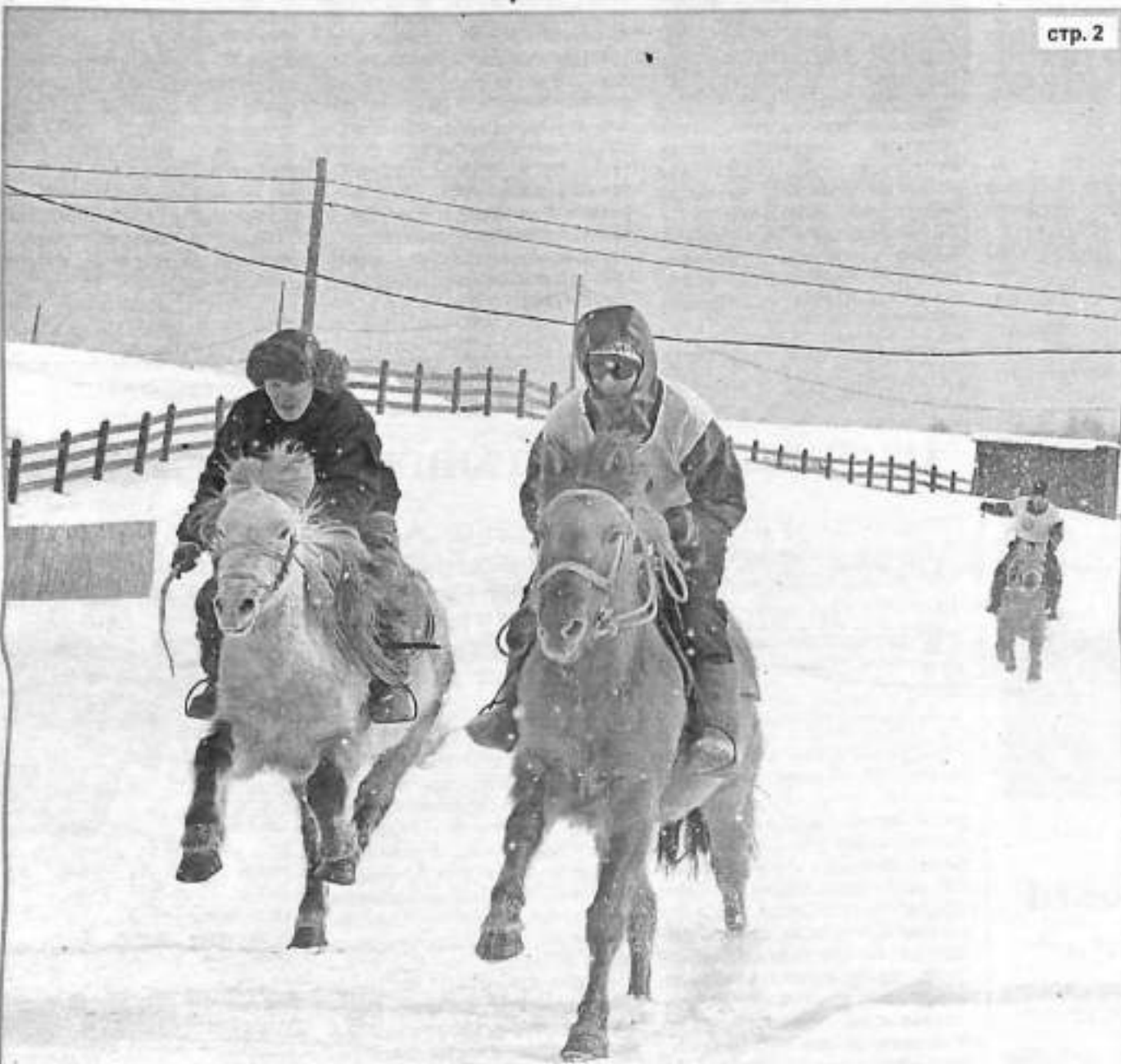
Дьинг-чахчы нуруот
салайааччыта

стр. 6

стр. 2

Чурапчыга “Сылгыһыт күрэхэ-2023”

ТЭТТИК СОНУННАР

**Ольга Балабкина саҥа балыһа
тутулуутун көрдө**

Бырабытталыстыба вице-премьер Чурапчыга национальнай бырайыапынан тутула турар эбий-иктэргэ сырытта, үлэ хаамалтын биллэстэ. Эбий-иктэр ийиһилиһыт бөдөххө дьэри тутулан бүтүөхтөөтөр. Маны прокуратура контуруоллуур.

Ольга Балабкина тутуу уонна доруобула харыстабылын тэригэлэрин салайааччыларын кытта оробуочай көрсүүнү тэрийдэ. Билигин тутуу-нан, балыһа тутуута 52%-а бүтүт. Быыл күһүн сэттиннэ ийи сыгыгар эбийик олоххо киирэхтээх. Вице-премьер тутууу кэмнэр түмүктүүргэ, ону контуруоллуурга уонна балыһаны саҥа анал оборудованиеларынан хаҥчыйыһа лицензияны ыларга туһааннаах үлэһиттэри сорудахтаата.

**Дмитрий Коркин 100 сылыгар
Чурапчыга иптэринээт уонна ыспар-
тыыбынай уорабай тутулуохтаах**

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Ил Түмэнин иччат дьаалаарыгар, физическай культуурага уонна успуорта сис кэмнэтин сүбэ мунулаа буола. Мунууа сис кэмнэтиг бэрэссэдээтэл Михаил Гуляев салайан ыкта дьэи СӨ Ил Түмэнин пресс-сулууспата иһитиннэрэр.

Михаил Гуляев иһитиннэрбитинэн, быыл Дмитрий Петрович Коркин торообутэ 95 сылыгар сол түбөһүннэрэн, хамаһаһа тэриһиттэ. «СӨ Бырабытталыстыбатын Бэрэссэдээтэл Андрей Тарасенко онно бэрэссэдээтэллэнэн аһаммыта, Коркин Дмитрий Коркин аатынан Чурапчыгаа ыспар-тыыбынай оскуола тутуутун бырайыагар харчы бэрэлэн баран, ол оҕоһулуубакка турарын бэлэ-тээн туран, эппэйттэх үлэһиттэри кытта мунууах ытарга уонна быһаары ылан, киникэ тэригэргэ соруйбута. Бу бырайыагы быыл онорон бүтэрэн, 2025-2026 сыллаагы бырагыраамаа килэригэһитин сол. Оччубо Дмитрий Петрович 100 сылыгар иптэринээт уонна ыспартыыбынай уорабай тутулан бүтүөхтээх. Бырайыак 95%-на бэдэрээһинэй, 5%-на өрөспүүбүлүкэттэн үбүлээһиннээх этэ. Билигин бырайыагы үтүгэйдик онорууга түргэттэххэ наада», — дьэи быһаарда сис кэмнэтиг бэрэссэдээтэлэ.

**«Үүнэр көлүүнэ педагога»
дьаалабыай оонньуу эдэр
педагогтары түмтэ**

«Үүнэр көлүүнэ педагога» дьаалабыай оонньуу «Твой STAR» улуустаагы минни-бэстибээл иһинэн ытылынна. Күрэх Арассыыйага Педагог уонна Наставникилык сылыгар аһанна.

Оонньууга 30 эдэр педагог кыттыанна. Кыттааччылар бизэс хамаандаа наарданан, патриотическай иһитингэ өлүс иһтэригэһинэй, сонун бырайыахтары онорон көмүскээтилэр.

Бырайыак, аһа да этэриннэ, аһагыһы технологиэ туһанан, оҕолор дьорууларын сайыһаарыһа, дойдуга бэриннээх иһитингэ аһаһаах. Ол курдук, кыайыһаах хамаанда көһө сылдар лаабыры аһыһы, аһа үөрэхтэри тэрийи туһунан көпсөө-тилэр. Маны сэрэ өлүс иһтэригэһинэй «Торообут дойдубут историкта» остуол оонньуутун толкуйдаа-быттар. Графическай планшета көмөтүнэн оҕолор бырагыраама онорор кыахтаныһаһа.

**Чурапчыга
күн-дьыл туруга**

Кулун тутар
17 күнэ
БЭЭТИНСЭ

Кулун тутар
18 күнэ
СУБУОТА

Кулун тутар
19 күнэ
БАСКЫҤААННА

Кулун тутар
20 күнэ
БЭНИДИЗИНЬИК

Кулун тутар
21 күнэ
ОПТУОРУНЬУК

Кулун тутар
22 күнэ
СЭРЭДЭ

Кулун тутар
23 күнэ
ЧЭППИЭР

-9° -19°

-5° -13°

-12° -24°

-15° -26°

-22° -31°

-18° -28°

-14° -24°

ИЛ ДАРХАН НЭДИЭЛЭТЭ

Айсен Николаев үлэтин сүрүн түгэниэрэ

Кулун тутар 7 күнэ. Өрөспүүбүлүкэ баһылыга хорруусуяаны утары үлэни сүрүнүгү хамыһыһа муннабын ытта. Манна РФ Бэрэсидьиэни ыһаабынан бигэргэһини 2021-2024 сылларга хорруусуяаны бохсууга Национальнай былаан уонна Саха сирингэр туһааннаах былаан олоххо кииринигин дүүллэстилэр. Чуолаан урбаан эйгэтигэр бу үлэ кудууһун үрдэттиһи ырыттылар. Ил Дархан бэлэтэ-бигэтинэ, хорруусуяаны таһаарбат туһугар эрдэттэн сэрэтэр үлэ-бөлөмтө уурулуохтаах. Манна былаас уонна уопастыба күүһүн түмүктээх. Дойду Бэрэсидьиэни судаарыстыбаннай былаас уонна олохтоох салайыны уорганнарыгар туруорбут сорукарга чопу толорулуохтаахтар. Бу үлэ-бөлөмтө РФ Эргинигэ-бырамыысылаанаска палатата, «Дыалабыай Арасыйы» уопастыбаннай тэриитэ кыттыларын эргинин баһылыга холобурга аҕалла. Ол баһылынан бизнес бэрэстэбинэллэрэ хорруусуяаны утары үлэ-кыттыларын күүһүрдүгү бырабыыталыстыба, урбаан миннэтириститибитигэр, уопастыбаннай

тэриитэтигэр сорууда бигэрдэ.

Кулун тутар 7 күнэ. Ил Дархан ойуур баһаарыттан кутталлаах кэмгэ бэлэмнэнигэ сорукары туруорда. Быйыл хонтуруолланар ойуур иэни 20 мөл. гаа аҕаан, ити көрүлүр зонага киирдэ. Ол курдук, икки сыллаахыта 254 мөл. гаа ойуур фондатытан 40 мөл. гаа эрэ көрүлүр буолабына, 2022 сылга - 50 мөл. гаа, 2023 с. - 70 мөл. гаа таһа буола. Айсен Николаев ойуур баһаарыт көрүлүр зонага эрэ буолука, хонтуруолланар сиргэ эмиэ бохсуохтаахтарын туһунан эттэ. Ил Дархан бырабыыталыстыба, туһааннаах тэриитэтигэр авиацияны тарыыга, тэһиниикэни саҕардылыга уонна оромуонигэ, кыдыры, ойуур баһаардарын бохсор тэриитэтигэр бэлэмнэнигэ кэмгэр үлэни ытарга соруудахтаа. Ыам ыйын бүтүүгэ федеральнай саптаас күүстэр өрөспүүбүлүкэ кэллэхтэрэ. Кини Авиалесоохрана зондированик сөмөлүөгэ бэс ыйын бастагы аҕаарыттан эргинин көтөр далларын кытта үлэлиэ.

Кулун тутар 7 күнэ. Ил Дархан байыастарга уонна кинилэр дьэ кэргэтигэр көмө оҕорор

волонтер кэрэ анаардары кытары көрүстэ.

«Бүөйүттөрүмүт нахыйыларын хааччыны, кинилэр доруобууларга уонна үйүлгэлэрин турууга, инниктин үлэ-үөрэхтэ кинилэригэр кыастары биэри биллэс уорганнарын сүрүн баһаарыттанар туруор. Тэһиитэтигэр, чэпчэтигэр уонна да атын өйөбүлүгэр саҕардылан илэлтэр. Быһаан дойду Бэрэсидьиэни соруудаанан олбут байыастарга уонна байыанай дьайыы бэртэринигэр аадырыстаах көмө оҕордууга анаа судаарыстыбанай пуонда дойду-га, ол иһигэр өрөспүүбүлүкэ-тэриитэтигэр, бэлэмнэни зонгэм эттэ, бигэс тус өйөбүлүгүн наһаа-тыастык сүөхэ», — дигэтэ Айсен Николаев.

Кулун тутар 9 күнэ. Айсен Николаев энергетикэ эбийиэктэригэр саахал тахсыттан аччатарга сорукары туруорда. Көннүк ыйларга тахсыттан саахаллар төрүүттэригэр бырабыыталыстыба, Ростехнадзор, прокуратура, быраан уорганнарын, туһааннаах тэриитэлэр салайааччылар, бэрэстэбинэллэр кыттылаах

муннааха ырыттылар. Быйыл «Май» уонна «Томмот» 220 кВ подстанциялары саҕардылыга ПАО «Россети» ПАУо 1,5 млрд солк. ыттыла. Үлэ алтыһыы 31 күнүгэр дьэри бүтүүгэ.

Ил Дархан бырабыыталыстыбага энергетикэ тиһигэ харгыһа суох үлэнигэр хааччылар тэрэһинигэр былааннарын бигэртэтигэр уонна кэлэр оттук сезонугар эбийиэктэр бэлэмнэрин бэрэбэрэһинигэр ирдэбили күүһүрдүгү соруудахтаа. Итиннэ «Сунтаар-Нурба» уонна «Сулгачы - Амма» үрдүк күүрүүлүкэ уот линиялэрин ту-тууга бырабыыталыстыбага үлэ-лэһигэр эттэ.

Кулун тутар 10 күнэ. Саха сирин баһылыга терроризм утары хамыһыһа муннаагар үөрэх тэриитэлэрин эбийиэктэригэр террористическай дьайылары толорор туһунан сүһүрбанылаах инниктинигэр тарбатыны бохсорго эбии мээрэлэр тустарынан дүүллэстилэр. Ил Дархан бу хайысхага үлэни күүһүрдүгү уонна судаарыстыбанай былаас бары уорганнарын, муниципалитеттарын уонна муниципальнай тэриитэлэрин, үөрэх, культуура, успуорт, доруобуу харыстабылын тэриитэлэрин хабыр ыйла.

Автотырааныспар эбийиэктэригэр куттал суох буолуутун хааччылыгы баһаанына туһунан инниктэлэр, ол иһигэр олохтоох салайыны уорганнарын дьону таһаар массына тырааныспарын комплекстарыгар. Эргинин баһылыга манна улахан болломтону элбэх тэһини-таһыы ыттыларын, Дьокуускай куоракка болломтону уурага ыйла. Бары этилибит итэһэстэр муус устар ый бүтүүгү дьэри туоратылыахтаахтар.

Кулун тутар 10 күнэ. Айсен Николаев «Үлэ киһитэ» дьэри бириэмийэни олохтуурун туһунан ыйаах таһаарда. Бу ыйаахха сөл түбэһиниэрэн, өрөспүүбүлүкэ социальнай-экснэминичэскэй сайдылыгар дьонун кылааттарын киллэригэр 50 киһиэхэ сылааһы 300 тыһ. солк. бириэмийэ туттарылыа. Ил Дархан бириэмийэ уопастыба үлэнигэр дьону чэпчэтигэр, үлэ-үлэ дьонугар ыттылабылаах сыйыа-ны олохтууруга туһуламмыт. Бириэмийэ үбэ-харчыта «Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр гражданныр социальнай өйөбүлүгэр» бырагырааманан көрүлүр. Бириэмийэ-үлэнигэр ханнык бадарар тэриитэлэр кэлэтигэр түһэр кыахтаахтар.

Афанасий НОЕВ.

УЛУУСКА – БУ КҮННЭРГЭ

Агафья Птицынага анаммыт «Чурапчыбын син-биир таптыбын» экспозиция аһылынна

Сэбиэскэй-партийнай салайааччы, СӨ нуруутун хаһаайыстыбатын үтүөлүк үлэһитэ, СӨ Тыл хаһаайыстыбатын, судаарыстыбанай сулуусна, тэһиниикэ уонна арааһыа туһунан, Чурапчы, Булу улуустарын Бочуоттаах олохтоо, Чурапчы Көһүрүлүүтүн үйэтигэр Агафья Семеновна Птицына олохун кэспир тэрэһин улууска билиэтэни.

Хатылыга Көһүрүлүү муусобутар киһиэхэ анаан, «Чурапчыбын син - биир таптыбын» дьэри экспозиция аһылынна. Үөрүүдүк тэрэһинигэ улуус баһылыгын социальнай бопуруостарга солбууааччы Мария Кронникова, улуус дьокутааттарын Сэбиэтин бэрэсэдэртэлэ Афанасий Захаров, бииргэ төрөөбүттэрэ, үлэ-лэһини аһыт үлэһиниэхтэрэ, аһахтара кыттылаахтар.

Мария Кронникова:

«Чурапчыга 7 сыл нэһэри райком 2-с сэкиретэригэр үлэлибим, ол үлэтигэр сылларга Көһүрүлүү уураага көтүрүлүрүгэр кылаатын киллэрибим, Көһүрүлүү хамыһыһатын итэһини-судаарыстыба, үлэ-лэһини киһи-лэһини Агафья Семеновна буһар. Бу икки истэһини кини олоҕо, үлэ-лэһини таһаар сүрдэтиһини, — дьэри эттэ.

Елена МАКАРИНСКАЯ.

Чурапчыга «Сылгыһыт күрэх-2023»

Өрөспүүбүлүкэ 2016 сылтан ыттылар Сылгыһыт күнүн чэригирин, кулун тутар 15 күнүгэр Чурапчыга Маҕаайы Алааһыгар «Сылгыһыт күрэх» ыттылынна. Быйылгы күрэхтэһин Роман Константинов сахалартан аан бастагынан Социалистическай Үлэ Дьоруойа буолбута 75 итиннэ Чурапчы нэһилигэ тэриитибигэ 375 сылларыгар ананна.

Күрэх кытта кэлбит ыттылар Чурапчы улуунун баһылыга Степан Саргыдаев, Чурапчы нэһилигэ баһылыга Владимир Сивцев, Чурапчы улуунун баһылыгын тла хаһаайыстыбатыгар солбууааччы Анжелика Неустроева эбэрэһитилэр. Ону тэһэ күрэх кэлбит хамаандалары билиһиниэрэ, бастык сылгыһыттарга наһарадалары туттарыл үөрүүдүк чааһа буола. Быйылгы күрэхтэһин өрөспүүбүлүкэ Үлэ сылыгар сөл түбэһиниэрэн ыттылынна.

Маҕаайы Алааһа лыык курдук дьонунан туолла. Ол курдук, түөрт түһүмүктэн турур хамаандаан күрэх Одьулуун нэһилигэ бастагы хамаанда, сылгылар Дьулуур (сал. Анатолий Куликин), Болугур нэһилигэ, сылгылар Корбүрүтэр (сал. Илья Кожуров), «Чурапчы» ТХПК, сылгылар Харачаас (сал. Дмитрий Осипов), Одьулуун нэһилигэ иккис хамаанда, сылгылар Бостуук (сал. Анатолий Колесов), Хоптобо нэһилигэ, сылгылар Меценат (сал. Лев Прокопьев)

күөн көрүстүлэр. Хас биридди хамаанда састаабыгар түөрт эр бэрэ киирэр. Сүрүн күрэхтэһин өрөспүүбүлүкэ баһаанынан ыттылынна. Күрэхтэһини Сылга нэһилигэ Бочуоттаах олохтоо, СӨ Тыл хаһаайыстыбатыгар туһуна Семен Егорович Ноговицын иһэни-саһаан ытты.

Күрэх түмүгүнэн 7.14.64 суотай бириэмэни көрдөрөн, Одьулуун нэһилигэ бастагы хамаанда эрэллээхтик бастаа итиннэ улуус дьаһалтата туруорбут сүрүн биригирин — Өймөкөөн атырын сэтээн илэ бардылар. 7.43.99 суотай көрдөрүүлүкэ былырылыгы чопууһун — Хоптобо нэһилигэ эр бэрэ иккис мээрэ тиксэн, убаһаан наһарадалаахтар. Үһүс бочуоттаах мээрэ, 58.71 суотай бириэмэни көрдөрөн, Болугур нэһилигэ тиксэ уонна бочуочу соҕус эбэс бурдугу тэһэ, Мылдааайылыгар аартык дьэри куугуната турдулар.

Салгы аһа сүүрүүгэ буолла. Уруксу сылары кытта тэһэ-

тэһэ, кыттааччы наһаа аһыах. Саамай элбэх сылгылаах нэһиликтэр, холобур: Сылга, Хатылы, Болтоно, Арыылаах, Кытаанах о.д.а. кытта кэлбитилэр. Онон саха аттарыгар анаммыт сүүрүүгэ — 1600 мээрэ уһунна үс эр аһа сүүрү. Түмүккэ Хоптобо нэһилигэ Соҕотто бэрэ бастагынан кэллэ. Кини юнигэ-тэни бэрэ кыраан хаалан, Чурапчытан Ыллык уонна үсүһүнэн Хоптобо Меценат иһэни-кэли түсүһэн, сүүрүүнү түмүктэтилэр.

Хомуур хапсаҕайта эмиэ баара-суоҕа үс эр хамаанда — Төлөй, Одьулуун, Болугур нэһилигэ эр дьону суруйтаран күрэхтэстилэр. Былырын Арыылаах нэһилигэ уолаппара кыһаан-хотон барбытара. Бу сырыга бастагы мээрэ Төлөй нэһилигэ эрэттэрэ кыһаан, Чурапчыга бэрэнигэринэй управленигэ сүрүн биригирин туттулар.

Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ.

СЫННЯЛАНКА

[illegible]

«Сканворд: талтан талда таанарлах, тааби оонийхох» Зоя Васильева кишингэтттэн ылымалына.

Хаймат 9-с №-гэр тахсыбыт сканворд энгигээ: Туруору: нинилээ, нинтэ, кутуулах, уулсай, ныха, хатылс, бэлтгэх, арьмалз, ытиска, илэт, маэр, аһа, атах, ах, таба, ала, сит, аа.
Сыгыары: бири, уккуннах, илини, тапсыбат, тын, хары, элээ, тайба, атын, ыы, тис, идэ, саха, атыл, маска, хаһаа, аһаах, баай, тантра, аах, мах.

СЫТЫЫ БОППУРУОС

Ытгаах ыялларынан рейдэ күүһүрэр, сөптөөх миэрэлэр ылыллаллар

Халлааммыг сулхийан, ыгтарбыг уулуссалары, бөх кутар дьааһыктары, дэриэбинэ таһынаагы сыбаалканы кэрийэн, эмтэ бэйдэ бардылар. Чурапчы нэһилиэгэр 448 ыг учуокка турар, ону тэнэ бэйдэ сылдыар хаһаайына суох ыг элбэх. Нэһилиэккэ бу кыһалжаны быһаарарга тустаах тэрилтэ үлэһиттэрэ ситимнээх үлэни ыыталлар.

Ол курдук, аял хамьланын тэрилтэн, нэһилиэк салалтатын исписэлиһтэрин, бэтэринээрнэй сулуусна уонна полиция отделын үлэһиттэрэ буолан, ыаллары кэрийэн, питомникка кэлэн ыттарга быһылын туруораллар.

“Ыттар тутуудуудтарыг
күнпититэн үүнээр түгээрбит,
ишгэнэ 10 күн кэтэбигэ ыла-
быт. Туруктара үчүгэй буолабы-
на, төрүүр-үлүүр уорганнын
эпэрээсийэлибит. Эпэрээсийэ-
тэ остобуна, уон күнү аһар-
дан баран, ирмийтийи утары
быһытны турдубу. Пито-
мистан тасастарын ишгэ,
сэттэ күн ишгэр төһө кингээх-
тэри бэрэбэркэлибит. 60 см
үрдүк унаастаах уонна кингээх,
кыылаа-суулаа куттаты уоксэ-
тэриг ыттар питом-
стикка, эм-тэни эмэ тусна
сыналатаах буолар.

Холобур. куоска 3 киштэттэн
үөһэ ыһааһынаах буолабы-
на, эпэрээсийэтин сыаната 2930
солк. буолар. Оттон эмэ-төмө
ортотууна, 200 солк. тэнгилэр.
Ыт 40 киштэттэн үөһэ ыһаа-
һынаах буолабына, эпэрээ-
сийэтин оһото — 4778 солк, 20
киштэттэн үөһэ ыһааһынаах
ыттарга виэ сыаната — 4001
солк. буолар, итини таһынан
эмэ эмэ тусна сыана.

нигдээ сайныг хаахадар. Олгон ветеринарийн лечебнигбын тулган элүүдээ, нэрлэ буулан үзэли сүлдэбэйт. Оггорор бэ-тэрингээрэй өгсбүт ыт ухнаа кросса гыаадынгарытмон нуту-лэтигээ, элүү-толи элүү тусна сайнаагаа буулар.

Холовур. Куюска 3 кишэттэн үөһээ кыааһыннаах буоллабына, илэрээсийэтин сыаната 2930 солк. буолар. Оттон эмэ-томо ортолунан, 200 солк. тэнгилээр. Ыт 40 кишэттэн үөһээ кыааһыннаах буоллабына, элэрээсийэтин оҥото — 4778 солк. 20 кишэттэн үөһээ кыааһыннаах ыттарга өнү сыаната — 4001 солк. буолар, итин таһынан эмиэ мугу тудса сыана.

Кинизэри сүрэг эмпирической кыылдарга сайаанка бээр буулаарына, эмиз корон-истэн биэрбит. Энэрэссэйгэ кинизиттэ кыыллары хайаан даганы биир иэдигэ устата кэтэн коробут. Манна дагатаан эмизэсс, энэрэссэйгэ кинизэри үчүгүйдүк ааһалар, Хас чэттиэр аяны дыг кыыллары үчүгүккэ туруорабыт, куоскалары, ынтары бэлэтиибит. Хаһаайыттар бэйэлэрин кылары паастардарын илбэ кэтэлэрэ бүтүчүлээх. Регистрация эмиз түсүл сыматалар, ал курдук бастагы кэттиэркитэр 802 сак. манна иртысиринтэн утары воканазара барына китэр сымдар, оштон иккитэн катар түгүннүрүгү, 521 сак буулар.”- дигэн Чурапчытаагы ботэриннүрүгү эмтир салла сыматалар.

сэй Саргылана Пермякова
эвснэр. Үкүгэр кинигэ хаа-
аһыаннаах ыттар саба түһүүрү
бэлэтэнэр. Ол ыты нитин быра-
абылатын тутуспаттарыттан тах-
сар. Маныаха хаааһыттар туох
мүөрүнү илалларын дьон-сэргэ
былбэт да буюуо.

"Саха өрөспүүбүлүкэтэни Биробайтаналыстыбатын 237 нүмэр-
дэх уурааҥар олобуран, быраа-
былаһы тутустат хаһаайттар
биһиги административнай эппиэ-
тинэскэ тардабыт. Ол курдук 5.4
ыстатыый 1 чааһыгар олобуран,
сэрэтэр түтэммитигэр, ыстарал
күммэйэ 1000-1500 солк. дээр
буолар. Итини таһынан, сэрэ-
тиилибитин үрдүнэн, ыттары
иккиһин босхо мытан тутуллар.
түтүннригэр, ыстатыйабыт 2-4
чааһын туһанабыт о.э. 3000-5000
солк суумада ыстаралтаналлар,
- диэн Чурапчытаагы бэтэринээ-
риний сулууска үрдүкү инстинэк
тара Туһаана Левида быһаарар.

[illegible][illegible]

Ыты нигэ ылыт хас биир-
дун киһи түөрт атахтаах доҕо-
руу сир-халлаан иккн ардыгар
бырахтһаа, бэйдиз ыттан кэ-
бисээккэ, эппитэтиэстээхтн
салааһаһаар буулаабына, ман-
нык кыһалба билэ ачына, сатыы
сыйдыар дьонго, оҕолорго куттал
суоһуо суоҕа этэ.

СЭМЭН ЖЕНДРИНСКЭЙ

[illegible]

ЧУРАПЧЫ НЭИЛИЭГЭ ТӨРҮТТЭММИТЭ 375 СЫЛЫГАР

Чурапчы нэилиэгин сайдытыгар дьоһуннаах үлэни-хамнаһы тэрийбитэ

Бары билэргит курдук, быйыл Чурапчы нэилиэгэ төрүттэммитэ 375 сыла. Бу күмүр усталарыгар улуус-пут киинэ Чурапчы сайдан-тупсан чэириниригэр үгүс көлүөнэ баһылыктар, салайааччылар үлэлээн-хамсаан аастахтара. Кииниэртэн биридэстэрэ – сүүрбэ бириис үйэ сабаланыларыгар, оччотооһуга олохтоох бэйэни салайыныгы киирэр күмүрүгэр Чурапчы улууһун баһылыгынан Иннокентий Николаевич Аммосов таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Киинни көрсөн, үлэлээбит сылларын устата нэилиэк социальнай-экономическай, култуурунай сайдытыгар туох өрүттээх үлэ тэриллэ-битин туһунан кэпсэтэргэ сорунубут.

Кырдыга да, ол күмүрүгэ улууспутугар таас тутуу абыах этэ. Билигин улуус киинэ түтүм-нээхтик сайдар, кэниир, токус томторун аайы элбэх таас тутуу-ларыннан кизэксир, күөх төлөн утаба тардыллан, дьон-сэргэ уй-гулаах олоһо тупсар, о.д.а. эйгэбэ сайдыы сага садахтара биригэн бири арыллар.

И.Н. Аммосов 2002 сылга Чурапчы улууһун уочараттаах баһы-барыгар талыллан, баһылыгынан аһаммыта уонна улууһу 7 сыл устата ситиһиниэтиэхтэ саһайбыта. Итинни ситэрэн эттэххэ, 2003с. Олохтоох бэйэни салайыныгы кэирининэн сибээстээн, киин онно норуот үрдүк итэҕэһин ылан, хат-таан баһыбардамыта.

Иннокентий Николаевич, баһылыгынан талыллан ба-рыгар улууһу сайыннарылаа баһыбарынан бастаан туох-хам-нык үлэбэ туһаайбыксыныт?

Мин ити сыл, бэс ыйын 4 күнүгэр оччолорго Бырабыыта-лыстыба бэрэссэдээтэлин бастагы солбуулааччынан үлэтин сылдыар бири дойдулаахпыт Егор Бори-совтыын өрөспүүбүлүкэ Бэрэс-дээтиннэн эмэ сага талыллан үлэтин олоһор Вячеслав Штыро-ву көрсөн, Чурапчы улууһун и-нэки сайдытыгар уонна үйэтиги боппуруостарыгар кэскилээх үлэни-хамнаһы туруорсубут. Ол түмүгэр, 2002-2007с. Чурапчы улууһун социальнай-эко-номическай сайдытыгар уон-на көһөрүлүү күмүр эстэбит бөһүөлэктэри чөлүгэр түһэригэ туһулаахтык анал ыйаах тахсы-быта. Ити ыйаах тахсыабыттан улуус бары нэилиэктеригэр да, улуус киинигэр да үгүс өрүттээх үлэ-хамнас былааннаһан, улахан хамсааһын тахсыбыта. Чуолаан Чурапчы нэилиэгэр, ити ыйааха олобуран, сүрүннээн социальнай эбийиэктэри тутууга, сэрии, Хоту көһөрүлүү кыттылаахтарын үйэтигинэ былааннаах элбэх үлэ-хамнас садаламмыта. Ол үлэ-хамнас садаламмыта. Ол курдук, Аба дойдуга Улуу сэри-нигэр уонна Хоту көһөрүлүүгэ баран сырдык тыыннара бысты-быт бири дойдулаахтарбыт аатта-рын үйэтигинэ уонна тыыннаах хаалбыт сэрии кыттылаахтарын, огдооболорун дьонун-уотунан хаачыстыга боппуруостар тур-буттара. Ол курдук, 24-түү кы-бартыралаах икки мас дьэни олоххо киллэрбиттэ. Дьэ, ити күмүр ыла, таас дьэһэри тутуу садаламмыта.

2002с. Көһөрүлүү 60 сылын көрсө, уол ийэтинин эргилээн кэлиилэрин сырдатар мемориал тутуллубута уонна улууспутугар өрөспүүбүлүкэ таһымнаах дьаһал ыттылаабыта. Ону тэҕэ улуус баһылыгы уурааһынан балаһан ыйын 19 күнэ – Кэриэстэбил

күнүнэн биллэриллибитэ. Ол күн билигин үгэсэ кубулуйан, хас сыл ахсын бэлэттэнэр буолла.

Оттон военкомат томторугар турар сэрии кыттылаахтарымгар аһаһан тутуллубут аһаммытыгы эби ситэрэн уонна саһардан биригэ эмэ улахан былааннаах үлэ тэриллэбитэ. Бары нэилиэк-тэри хаһан туран, сэриигэ кыт-тыбыт дьоннорун испиһэктэрин чуолкайдаан, хас биридинлэрин аһын гранит биһигэбэ суруйан үйэтиппиттэ. Ону тэҕэ, Григо-рий Турантаев көбүлээһининэн, бири дойдулаахпыт, аһырыт артиллерист Гаарини Протодья-ковска аһаммыт пушкалаах, ба-рельефтаах обелиск туруорулу-бута. Ити күрүн-хаһан үлэллэр күмүрүгүгэр Аба дойдуга Улуу сэриигэ кыттылаааба, буойун утуутал Иван Михайлович Пав-лов этинигин ыһынан, И.В. Ста-линтан садалаан, бары маршал-лары уонна генераллары, уопсайа 15 киһи барельебын онорторон үйэтиппиттэ. Ол күнүттэн сал-гыы кураан да дьылларга уолба-тах көлүгэ онун буорунан толо-рон, дэхсигээн, норуот күүһүн Кыһыы скверин олоххо киллэр-биттэ. Онон улууспут киинигэр турар саамай көстүүлээх ыткы мостэһэртэтин тупсаран онго-рууга күн өрүттээх үлэни-хам-наһы тэрийэн, үүнэр ыһааттар-бытыгар дьоһун бэлэни онорон хаалардыбыт дьон сыаналы-быт. Оччолорго улуус дьокутаат-тарын Сэбиэтин бэрэссэдээтэ-лэ Григорий Викторович Смирни-ков үйэтиги анал хамыһыһа-тын бэрэссэдээтэлинэн бэрт таһа-рылаахтык үлэлээбитэ. Онуоха улуус уонна Чурапчы нэилиэ-гин дьаһалтала, дьокутааттара бары бири өйгө-санаага түмэ-сэн, үлэ-хамнас үгүс түмүктэрин ситиһиппит. Маһа барытыгар улууспут производственай тэ-риитлэрин салайааччылар үлэ-ни-хамнаһы сүрүннээһингэ тоһуу күүс буолбуттара. Онон киинлэри хас биридинлэрин күн бүгүн мах-тана ааттыһыбын: Маарыкаан ПО дирэктэргэ А.Г. Григорьева, кыла-абынай буһаалтыр Е.Д. Лазарева, суолу тутар-өрөмүөнүгүр тэриитэ салайааччыта Ф.С. Чинигинаров, кылаабынай инженер В.П. Заха-ров, “Мелиорация” тэриитэтин салайааччылар П.М. Макаров, В.Е. Макаров, “Сельхозтехни-ка” тэриитэтин салайааччыта Н.В. Оконешинов, Д.Е. Захаров, ХДСУ тэриитэтин салайааччы П.М. Наумов. Итинни тэҕэ үйэти-гинэ дьоһун кылаатын киллэр-сэн үлэлээбит хас да бырайыак аһаарыгар, култуура үтүөлээх аһаарыгар – худуһунуук В.Н. Дьяковскайга, Г.Г. Турантаевка, бэтэрээннэр Сэбиэтэрин бэрэ-сэдээтэллэргэ Л. Д. Баранковага,

салгыы бу дьоһунаһа үлэлээбит М.Н. Матвеевага, үрөһи туоруур үс муостыны түс үбүнэн туттар-быт предприниматель Г.Г. Дагдан-чаба, улууспут бары бэтэрээннэ-рингэр, дьонугар-сэргэтигэр эмэ улаханнаах махтаннаах.

Үлэ-хамнас таһаарылаах буоларыгар сүрүн төһүү – каа-дыбары сатабылаахтык аттаран туруоруу. Эп баһылы-ктыр күмүрүгэр салайар ап-параакка киинээх үлэлээбит-тэрий?

– 2003с. былаас сага уоргана – олохтоох бэйэни салайыны-гы кэиритэтин, маһаах туһулаа-хтык сокуоннар ыһылаабытара, үлэ-хамнас онно олобуран сүрүн-нэммитэ.

Оччолорго мин улуус дьокутааттарын Сэбиэтин бэрэс-сэдээтэлин Григорий Смир-никову, баһылыгы бастагы солбуулааччынан Николай Попову, социальнай боппуруостарга сол-буулааччынан Альбина Иустино-ванна, тутуу боппуруостарыгар солбуулааччынан эрдэттэн үлэллэ-н олоһор Афенсий Кириллины аһаан, улууспут социальнай-эко-номическай сайдытыгар, үлэ бары хайысхатыгар үгүс өрүт-тээх үлэни-хамнаһы тэрийс-биттэ. Билигин санаахтыһа, илэлэрин тоһору баһылаабыт, өрөспүүбүлүкэ таһымнаах бил-лэр-костор, күн көрүүлээх, уопу-таах каадырдары аттаран туруор-бут эбийиэтин дьон сыаналыбын.

Улуус уонна сэлэтиннэ баһылыга иккээн бири өйгө-санаага күн үлэллэр буол-лаахтарына, бөһүөлэк сайдыы-та, үлэ-хамнас таһаарылаах буолуута улахан туһулаах. Эп баһылыктаабыт күмүр Чурапчы нэилиэгин баһылы-гынан Иван Оконешинов үлэ-лээбитэ.

– 2002сылтан Чурапчы нэилиэгин баһылыгынан Иван Оконешинов аһаан, олус таһа-рылаахтык үлэлээбитэ. Киини бу дьоһунаһа икки болдьоххо талыллан үлэлээбитин түмүгэр эмэ күн өрүттээх үлэни-хам-наһы тэрийбитэ. Ол курдук, улуус дьаһалтатын кыттан сөнөөһүн, Чурапчы нэилиэгэр уһаа-ба территорияларын быстаран, дьон-сэргэ күн олохсуларыгар, нэилиэгин аһаан эбийиэтигэр үгүсүк үлэлээбитэ. Онон 2003 сылтан уһааба территорияла-рын күнэтин боппуруостары тур-бута. Маһаах интэрнэт-оскуо-ла томторун хоту өттүгэр баар 100 гектар күнээх баһыһы уһаа-ба территориятын баһылыгынан быһаппыт. Итинни тэҕэ Хатылы сириттэн Маһаайы Алаһын ылан, анал ыһаахтыр сирдэ-нибит. Ити алааска араас тутуулар ыттылаан, билигин ону өссө эби

ситэрэн, сайыннаран, сага кул-туурунай-сыһылар комплекһа кубулуйда.

Улуус дьаһалтатын сөбүлэни-э киирэн анал хамыһыһа Одьулуун баһылыгынан Людми-ла Ефремовна, бу нэилиэк дьокутааттарын кытта муһаах тэрийбиттэ. Онно Одьулуун эдэр ыһаарыгар бөһө уһааба-лары биэрэргэ дуоһаар түһэрсэн, улууспут киинни собуруу өттү-гэр, Одьулуун сирин территория-тыгар үс уулуссалаах, 240-ча уһаабаах сага бөһүөлэк тэ-рииллэбитэ. Норуот бастаан “Ам-мосовка бөһүөлэ” дьон сүрэх-тээбитэ. Кэлин Ыһаат бөһүөлэ-гэ дьон аһаһан, онно билигин үгүс ыла олохсуйда, нэилиэгин аһа-аһаан эбийиэти.

Итинни тэҕэ Улустуут хоту өт-түгэр преподавателлэргэ аһаммыт бөһүөлэги тэрийбиллэбит. Онно шефствэһэригэр керонгирлар икки дьэни, иһин эдэр улуустар бэс дьэни туһулаах. Уотун-күөһүн киллэртэрэн, суолун-иһин онго-торон, олоххо киллэрбиттэ. Ол билигин күнээн, тэнийэн эмэ бири сага бөһүөлэк буолан турар. Уопсайынан, умуһула баһылыгы-быт үгүс үлэни – Керонгир оро-һунун кытта хардарыта биригэ үлэллэһин, дойдуга сыһыны сө-гүтэн, үгүс өрүттээх үлэ-хамнас ыттылаабыта. Ол курдук, сүрүн-нээн, улуус кииннээһин тэриитэ-лэр тастарын тупсаран онорууга, күрүөлэрин саһардылаа, култуу-рунай-массабай тэрээһиннэргэ элбэх үлэни тэрийсбиттэ.

Улуус киинигэр уулуссалар суһаларын оноруу, сыралаты, тупсаран оноруу уруккуттан улахан тыһа боппуруос бу-лар. Маһаах эһиги үлэллэр күмүрүгэр итиннээх туһулаа-хтык туох өрүттээх үлэ ыттыла-лаабытай?

– Мин баһылыгынан үлэ-лиир күмүрүгэр, кыһаабыт кур-дук, үс сайын устата улахан арда-х-таах дьыллар буолбуттара. Онон нэилиэктер икки ардыларына-аһы, нэилиэк иһинээһин суол-бут-ниһипт быста мөлтөөбүтэ, айаһа-сырыга дьон-сэргэ ула-хан эрйи көрүбүттэ. Холобура, Кытаанах, Арылаах, Соловьев нэилиэгин олохтоохторо Таатта-нан эргилэн айаһымырға күһэл-эллэрэ. Онуоха мин 2005с. улуус баһылыгынан Сага дьыллааһы баһыгар “Чурапчы бөһүөлэтин куорат онорор сымал-сорул турар. Онон ийэлэригэр, кыргыттар-бын сайын ардахтаах да күнүгэ түтүлүһүн сырыһынараар усу-луобуһа тэрийнэх тустаахпыт” дьон этэн турарын. Ити мээһэ этин буолбатах этэ. Ити күнүт-тэн производственай тэриитэ-лэри түмэн, суолу гравийдааһын, күн аһаалааһын, уулуссалары сыралаты боппуруостары туран, үлэ-хамнас садаламмытын бар-быта. Аһа нэилиэк иһин тупса-ран оноруу үлэтин тэрийингэ, оччотооһу күмүргэ билигин кур-дук, талыт матырыһаал абыах буолан, үп-харчы да кырымычы-ныан, барыта биридэ онорула-лан хаалар кыһа суоһа. Ол да буоллар, бары тэриитэригэр түмэн, өрөспүүбүлүкэ салалтаты-гар үгүсүк туруорсан, үлэ-хам-нас садаламмыта. Ол курдук, Чурапчыга ыттылаабыт ОДКХ улахан муһааһа этинилэри-тин киллэрбиттэ түмүгэр, Ком-сомольскай уонна Петровскай уулуссалары грейдэринэн дэх-сигээн, гравий куттаран онго-торбулут. Итинни тэҕэ уопса-тыбанаһа туалеттар туруктаа эмэ бири пэрээн турар улахан кыһаага этэ. Онон хас биридини уопастыбанаһа тэриитэлэргэ, оскуолаларга сылаас туалетынан хаачыһылаа соруахтары ту-руорбулут. Ол түмүгэр улахан кыһаага туоратылаабыта. Аһа

тэриитэлэр тастарын тупсарылаа эмэ былааннаах үлэни тэрийбил-лэ. Ол курдук, сага дьылы көрсө хас биридин тэриитэ таһын уоту-нан-күөһүнэн кизэргэни билигин үгүс үгэсэ кубулуйда. Оччотооһу күмүргэ уулуссалары сыралаты эмэ бири сыты боппуруоһунан турара. Баһылык баһыһынан “Якутскэнергоснаб” кытары дуоһаардаһан, сэтгэ трансфор-маторы уларытан турарыт. Ити күмүртэн ыла, уулуссалары сыралаты үлэһэ күүсэ садала-нан, күн бүгүн үлэ тиһиктээхтик ыттылаар, кыһааһы хараһага Чурапчыбыт уулуссалары уоту-нан-күөһүнэн саһаарар.

Аһа таас эбийиэктэ-ри тутуу боппуруоһун таһа-рылаах. Мин өйдүүбүтүн, ити күмүргэ сүрүннээн, оскуолала-ры тутуу, өрөмүөннээһин үлэ-лэрэ ыттылаабыта.

Үлэлээбит сылларым устата социальнай суолталаах эбийиэ-ктэри тутууга үгүс үлэ ыттылаа-быта.

Оччолорго Өрөспүүбүлүкэ Бэрэсидьиэнэ Вячеслав Штыров, Бырабыыталыстыба бэрэссэдээ-тэлэ Егор Борисов өйбүлүһүнэн үбүлээһин көрүлүн, өр кыһа-баһа турбут хаарбах туруктаах С.А. Новгородов аһынан оскуо-ланы реконструкциялаһан, күн бүгүн бу оскуола ситиһиниэтих үлэтин турар. Салгыы Мурун Тыһымнаа уонна интэрнэт-оскуола томторугар сага таас оскуола тутуллан олоххо киирбит-тэ. Итинни тэҕэ 2007с. “Алро-са” хампааньа үбүлээһининэн улууспут киинни тупсарар күрэ көстүүлээх “Аһыгы” култуура дьэтиги тутууга садаламмыта.

Оттон 2006 сылтан Арас-сыһаа Бырабыыталыстыбатын кытта федеральнай структура “Хаарбах дьэһэттэн көһөрүү” бы-райыаһааһын ыһымыта. Бу бырайыаһааһа олоһуран, улуус дьаһалтатыгар анал хамыһыһа-ны тэрийэн, бастагы таас дьэһэ-ри, социальнай эбийиэктэри тутуу бырайыаһын онорон садалаабы-тыт. Ол бырайыаһаа билигин тиһиктээхтик үлэлээн, улууспут киинигэр сылтан сыл сага таас дьэһэр дьэһэдээн, куоратын моһуоннаһан иһэрин көрөн үөрө-бил. Өссө “Боотур Уус” стадио-нун тутуу бырайыаһын оноруу садаламмыта. Д.П. Коркин аһы-нан мусой дьэһэ, икки этээстээх таас мусой комплекһа тутулу-буттара.

Аһа бири бэлэттэн эт-тэхпинэ, 2003сылтан Чурапчы нэилиэгин күн олохтоһон, били-гин үгүс үгэсэ кубулуйан, сал ах-сын күһүн балаһан ыйын бүтэһик күнүгэр үрдүк таһымна бэлэ-тэнэр буолла. Бу быраһыһылаа-ка сөн түбэһиннэһэн, нэилиэк сайдытыгар түөлбөлөр сүрүн үлэлэр-хамнастары түмүтүн көрдөрүлэр, үгүс үөрүүлээх дьаһаллар ыттылаахтар.

Иннокентий Николаевич, түмүкэ улууһун дьонугар-сэ-ргэтигэр туох баа санааһын ти-эрэһин?

– Билигин үлэни сыл-дыар баһылыктар – Степан Сар-гыдаев, Владимир Сидев эмэ сүрүннэммит үлэни-хамнаһы салгыы сайыннаран, саһаны-со-нуу киллэрэн, ситиһиниэтих үлэни-хамсы сыдыалларын көрөн аһынабын. Дойдум дьон, бука бары бири өйгө-санаага түмэһэн, сага садалаһыһа-га кыттыһан, ситэриллибэтэ ситэһэн, садаламмыты тиһэр пэрэһэн, төрөбүт улуускут, нэи-лиэккит чэирини саһа турарыгар тус кылаакытын киллэһинг, Чу-рапчыбыт албан аһын лар саарга чистээхтик аһаһа турун!

Кэпсэтэ Анна ЗАХАРОВА.

КУЛТУУРА

Чурапчыга - олонхо дьоро күннэрэ

Кулун тутар 10-11 күннэригэр, сааскы ылаангы күннэргэ тойукка туойулубут тобус томтордоох Чурапчыга - былыргы дьыллар быралыйар быраман мындааларыттан, уруксу дьыллар охсуһуулаах улаба өттүлэригиттэн тийиэн-тиксэн кэлбит, уос номоҕо буолбут Улуу Олонхобут дьоро күннэрэ буолан аастылар.

Сахабыт тылын эгинэ дыктан эгэлэтин, хомуһунун, сүмэтин-сүөгэтин илдьэ сылдьар, уйулбаны хамсатар, дууһаны долгутар саха кылыһахтаах тойугун дүүрүскэнэ кутулубут олонхо дьоро күннэрин бэлэттэтилэр олонхону толороочу Яна Ньургусова уонна киин уһууһа Никандр Прокопьевич Тимофеев. Саас-сааһынан кэпсээтэххэ, маннаах. Киинлэр улуустаагы култуура салалтатын иһинэн үлэлиир Олонхо киинин ыгырымытынан, Дьоккуускайтан кэлэн малдьыт-таатылар. Яна Петровна — идэтинэн учуутал, Дьоккуускайга анал (коррекционной) оскуолага үлэлиир. Олонхону оҥо эрдэтигиттэн толорор, ситиһингэ да элбэх. Ол курдук, 2022 сылга Уһаа Бүлүүгэ ытыллыбыт XV-с “Олонхо Ыһааһын” ыччат ортотугар олонхону толорууга “Кылаан кыайылааҕа” уонна “Өбүгэ быстыбыт

ситимэ” өрөспүүбүлүкэтээҥи бастыбэл хас да төгүлүтэх кыайылааҕа.

Киин биһиэхэ П.П. Ядрихинскай-Бадьээлэ “Дьырыбына Дьырылыатта Кымы Бухатыыр” олонхотун икки күн толордо. Бастаах күн, күнүс 14.00 чаастан саҕалаан, тохтоон көрбөккө эрэ, 3 чаас 28 мүнүүтэ, иккис күн, күнүс 12.00 чаастан саҕалаан, 1 чаас 22 мүнүүтэ толордо. Дьыныр, Яна ити олонхону тохтообокко, 7 чаас-тан ордук толорор, ону биһиги көрдөһүүбүтүнэн, иккис күнүгэр кылаптаа. Дьэ, дыктан-көрө толоруу! Олонхону истэ, сэргин кэлбит үтүө-мааны дьоммут ис-кэтиригиттэн эгэрэ сааһа аһуулан, ийэ куттара нэһэн, өтөр наар икэтибэттэҕэтигиттэн иһитилэр, көрбөтөхтөрүн көрдүлэр. Ол курдук, Яна куолаһын көрөтэ, уран-нарын долгураага, арасас эгэлгэ куоластаах тойуга, эгэр тылын дэгэрэнгэ,

эгэлгэтэ барыбыт дууһатын долгутта, хаһыл хаамытын хамнатта. Кэлбит эрэ барыта көрүскүтэ, истибит эрэ барыта сэргэстэ. Уһаа этилибиттэн курдук, Яна Петровна олонхону оҥо эрдэтигиттэн толорор.

Оттон олонхону барытын уһуунук, толору толорууну Никандр Прокопьевич Тимофеев уһууһунан 2018 сылтан саҕалаабыт. Никандр Прокопьевич — оҥо-ыччат дьону олонхоҕо уһууһуга, олонхону тарбатылаа, үйөтүгүнэ Сахабыт сирингэр биһир буолар ытык кэһиби буолар. Киин тоһо да 90 сааһыгар чугаһаатар, билгинин даҕаны Улуу Олонхобут туһугар, Олонхо Тыһаатырыгар үлэлиир-хамсыыр баҕалаах. Киин Олонхо

Тыһаатырын элэр артыыстарын барыларын уһууһуга дьэтэхтинэ, сыһыспат буолуо.

Никандр Прокопьевич — Саха Өрөспүүбүлүкэтин үтүөлээх учуутала, култуура туйгуна, устуорт бэтэрээнэ, чөл, чэгиэн-чэбдик олоҕу тардатыаачы буолар. Олонхо дьоро күннэрин иккис күнүгэр Никандр Прокопьевич уонна Яна Петровна сарсарда 09.00 чаастан 12.00 чааска дьэри Чурапчы улуһун олонхону толороочуларыгар, сэргээрэччилэригэр атах тэпсэн олорон, олонхону толоруу эгинэ-дыкти кистэлэнтэригэр сүбэ-соргу салайдылар, биллэлэрин-көрүүлэрин биэрдиһэр.

Түмүккэ улуус баһылыгын

солбуйааччы Мария Филипповна Кронникова, култуура салалтатыттан Спартак Анатольевич Дьяконов истигинэ эбэрдэлэтилэр, диригиник махтанаһар. Оттон икки күн Бадьээлэ “Дьырыбына Дьырылыатта Кымы Бухатыыр” олонхотун талба талааннаах Яна Ньургусова толоруутугар истибит олонхону биһиринир, сэргинир, кэрхсинир, тарбаттар, үйөтүгэр Чурапчыбыт үтүө-мааны дьоннор доһуһа долгуйбутун, уйулбалара хамсаабытын, сүрэхтэригэр сөнмүтүн, эгэрэгэр иһитин туһунан этэн-тыһан, эйбэстик эбэрдэлэтилэр, бастын, сырдык, үтүө баҕа санааларын эттиһэр.

Бу олонхобут дьоро күннэрин тэрийсипит “Арчы” Дьэтин салайааччытыгар А.Н. Петровага, Аграрнай-техническэй колледж дириэктэригэр В.В. Гуляевага, култуура салалтатын салайааччытын солбуйааччы А.М.Смирниковага, доһуһунаах туһуга кэх-көм буолан көмөлөспүт, сэргэбит, биһирэбит олонхону ордорор дьоммутугар уонна биллэн турар, мааны ыалдьыттарытыгар — Н.П.Тимофеевга, Я.П.Ньургусовага махтанабыт.

Баҕарыбыт барыта көрүн, сындайыбат, быстыбат, ыалдьыбат чоруун эти-хааны, барба баайы, уһун доһуу олоҕу! Уруй-Туску буоллун! Айхал-Мичил аһаһал!

Валерий ГЕРАСИМОВ,
Чурапчы улуһун култуурага
салалтатын Олонхо киинин
үлэһитэ.

САНААБЫН ЭТЭБИН

Криокорм саамай интэриһэ
үүнэһин?

Кириитэ

Бу сүөһү аһылыгар туохха да тэҥэ суох интэриһэ үүнэһин туһунан уруккуттан суруйа, аһытааспыттаах сатыбын да, өнүк суох. Үгүстэр биллэлэр, истэлэр да, улаханньык суолта биэрбэттэр. Киин аата күөх криокорм дьэ. Интэриһин барыларын таһыны ордук. Бу криокорму саха учуонайа В.А.Румянцев ай-быт уонна саҕа арийыны быһыытынан патент ылбыт. Киинин мин биһир Чурапчыга көрсөн, кылгастык кэпсэппитим. Онуоха киин, бу идэһэбин тарбатыан сонтоох киин дьэтэ буолуо, “Производство зеленого криокорма в условиях центральной Якутии” дьэ киинигиттэн истиг суруктаах бэлэттэбит. Ол киинигиттэн биһир да учуонай, агроном, практик бу криокорм туһунан суруйбуттарын, кэпсэбиттэрин төрүт билбэппин, истибэппин. Тоҕо? Оттон...

Криокорм дьэ туох
үүнэһиний?

Ону мин сахалыы-махаалы быһаарым. Онтукайбыт баара-суоҕа хоһууттан, күнү-дүйүнүн күтүн сылдьан, быһа холоон, от ыйын 8-20 күннэрин иһинэн бааһынаҕа ыһылыбыт эбээс, дьэһимиттэн, сэлэһимиттэн... горох, рапс ыһылыбыта эбит. Ордук эбээһин, рапсы кытта букуйан ыһар ордук үһү.Толору ситэр болдьоҕо — 66 күн. Оччотугар, балаһа ыйын 20-тн дьэ киин уһаа, салаалара уһаан, туорада ситэ кытааппакка, буспакка, ыстаахха, үрүк сүмэһин (восковая спелость) турутар тийиэн күөхүтү тоҕон хаалар үүнэһин эбит.

Учуонай Г.Угаров этэринэн, хаһык даҕаны үүнэһин 4 кыра-дыс итингэ сайдыта тохтоон хаалар үһү. Биһир тыһынан, криокорм дьэ күөхүтү тоҕон хаалар, кэпсэбэлэммит үүнэһин эбит.

СИРИ ОНОРУУ — БЫЯН ТӨРДӨ - 10

Криокорму биһиэхэ күһүн күөхүтү тоҕон хаалар кэпсэри курдук өйдүөххэ сөп. Кэпсэри дэлэйдик үүмүт күһүнүгэр сылгы үөрэ кыһыны элбэх эбин аһылыга суох туораан, элбэх төрүөбү биэрэрин үгүстэр биллэлэр.Оччотугар криокорму бэйэ үүнэрбит кэпсэригиттэн курдук өйдүөххэ эмэ сөп.

Криокорм интэриһэ

Биһиги сүөһүбүтүн үксүн хоһуна отунан аһатан, 8 ыйдаах кыстыгы туоратабыт. Онтукайбыт олут куураһыгар саамай наадалаах протеины 50 %-ын, саахарын 40-50 %-ын, уопсай интэриһин 30 %-ын сүтэрэр эбит. Ити — күөх от. Оттон ардак ылыт хаһаа, эбинтин лангалаах от тоһо интэриһэ буолаахтыай? Ол да иһин, ордук от кэмчиги дьылларыгар саас сүөһүбүт ыраа, ойгоһо ааһыллан, биһир-бит кыра аһаарыга эрэ төрөөн, охтон, кыстыгы туоруулар баар чакчы. Ол үксэ сүөһүбүт аһылыгар битэмминнэрэ тийбэттэтигиттэн таһара мөккүөрэ суох.

Оттон криокорм оттоодор протеина 20(!), каротина 4(!) төгүл элбэс баһаарылыбыт.Аны окко саахара төрүт суох буоллаһына, криокорм 22 %-та дьэ саахардаах эбит. Чээлэй күөх 1 киһигэ от интэриһэ 0,46 к.е. (кормоединица) буоллаһына, криокорм 80,0 к.е. тэҥ эбит. Оттон хаһаа, лангалаах от интэриһэ 2-3 к.е.ортото чакчы. Быһааччы 1 киһигэ криокорм оттоодор интэриһэ 2-3 төгүл ордук эбит.

Аны туран, саамай үчүгэй 1 гектар бааһынаттан 35(!) туюнаҕа тийиэ криокорму үүнэрбит холобурдара баар эбит. Чэ,10-15 туюнаны ыһаахха сөп буолуо. Ону кууртаахха, 3-5 туюна буолара буолуо. Оттон кураанах от 1-1,5 орото чакчы. Онно криокорм оттон интэриһэ 2-3 төгүл ордукун, каротина 20, протеина 4 төгүл

элбэһин эбэн кэһиниг. Ол иһин мин криокорму «олбот мэҥэ уутугар тэпсээх» аһылыкка хоһуубун.

Криокорму күһүн хаар туһунан эрэ интэриһэ оҕустаран, мустаран баран, оттуу кэһинэһэ, рулоннуохха, сенектиахха да сөп. Эбэтэр төрүт да хомуйбакка, сүөһүгэ, сылгыга мэчиптэххэ, хастарыахха сөп бөҕө. Онтуката быдан сулургу, ороскуота кыра буолуон сөп.

Саамай кутталлааҕа — кэһипитиги, рулоннаабытын кэһипиттэн халлаан сылгыан хааллаһына, онтукаларыгар барыта инксийэн, сыттыан хаалыахтарын сөп. Аны туран, криокорм ыһах сүөһүгэ, сылгыга, табага, сибинньэҕэ, кууруссага, көтөр бары көрүгэр олус туһалаах, интэриһэ аһылык буоларынан уратылаах.

Криокорму үүнэрин
холобураара

Мин бэйэм 2002 с. Кытаанахпар дьэ чугаһыгар уруксуһууһу хааччаһын бэрийэн, ЛТЗ тыраахтарбар эргэ дьэһэһин, кэһингэр 4 тийиэр тараагы холбоон, гаа аһаарын курдук кырыс сирин хараарылар дьэри үлгү мэһиниэригиттэн. Быстах ардах, сир сыһаабытын кэһипиттэн. Онно илинибиттэн эбээһин ыһылыбыт. Онтукам балаһа ыйын санатыгар киһини курданаарынан, хоп-хоһуу күөх маасса үүнэн тахсыбыта. Көрүөххэ олус астык этэ. Ону хомойуох иһин, биһир түүн сүөһүлэр киһин, дэлбэ ситэн, тэпсэн кэһипиттэр этэ. Төбөһүн хотуурунан охсон хомуйан, 4 бортовой УАЗ күөх маассаһын хотоммор таһаарыттым. Ыһахтарбар ситэһипиттэр үүттэрэ биллэ эбилибиттэ. Кэһэ эрдэ кэлэн маһыраан лагкыһылар элбэтэр. Онтукам, аны санаахха, криокорм эбит. Оттон ыла, бу криокормунан ылаһаах суруйа, аһытааспыттаах сатыбын.

Иккис холобур

Чурапчы Алаһаарыгар олоор биһир-көстөр үлэһэк, Арасыһаа үтүөлээх фермерэ Н.Н.Лыткин кэпсир: “2015 сыллаахха дэрибэһиттэн 3 биэрэстэлээх сиргэ 18-тын гектараах 2 бааһынаҕа күөх ыһыны ыһытым. Онтукаларым курааннаан, аһыһа үүмүттэхтэр. Аһаарын ыһаа ыһаар, аһыһын криокормна анаан, окко киһирэх интэриһэ ыһытым. Саас ыһыт бааһына-быттан 30-ча эрэ рулону ыһытым. Оттон криокормна анаабыт бааһынан сир үүнэн баран, уһуна киһи тобуһун аһар-ааспат буолбут, ситэ куластамматах этэ. Ону хомуйбатаһым.

Сайылыктан киһирэн баран, ыһа күһүн ыһахтарын, субаттарын барыларын онно үүрэн илдьэн мэчипитим. Иккис күнүттэн үүрүрү да барбакка, хотонтон тахсаат, онно ыһааһытара. Кэһэ тийиэһэ, сорохторо аһара тоҕон, кыһаан мэчиптэһкэ, таах тулар буолаллара. Оннук хаар-муус халыһыгар, лаппа тыһыһылар дьэри ый аһаара аһаппыт.Түмүгэр ыһахтарым сайыһыһы, бидиһичи үүтү биэрбиттэрэ, субаттарым быдан эбилибиттэрэ, оттон идэһэлэри, туттарар сүөһүлэри эмэ, ыһаһын бөҕө эттиһэр. Онно төрүт ноһоотурбатаһым, төһө барыһы ыһыһын аһар уустук этэ”, — дьэ Ньуккулай кэпсэһин түмүктэбитэ

Түмүк

1 киһигэ эбээс сьэмэтин сыһаата — 35 солк.үһү. Оттон 80 %-на субсидиялар эбит. Оччотугар, киһигэ эбээс сыһаата 7 эрэ солк, тэһиһэр. Биһир тааҕа 2 сэттингэр (5 куулу) ыстаахха, үчүгэйдик

үүнэһин, кырата 10 туюна криокорму ыһаахха сөп. Ситэ үүмүттэһин, ити Н.Лыткин курдук сүөһүтүн, сылгытын да мэчиптэһкиттэн, быдан барыстаах хаалыахыт.

Саамай куттала — эрдэ кэһиптэн, рулоннаан, сылгыан кэһиптэһиттэн сөп. Мин саһааһар, оҕустаран, мустаран баран, кыра-кырагына бугулаан кэһиптэһкэ сөп. Ол кэһиптэн хаһаан баһаар, ханна баһаар тийиэн илдьэһкэ сөн. Улахан хаһааһыттылар криокорму үүнэрэллэригэр туох да уустук суох. Оттон кыра бааһынайдар, кэтэх ыһаар кыра да сирин оһостон, илиһин да ыһаан үүнэрэллэригэр сөп. Холобур, сибинньэ, куурусса, көтөр нитэр ыһаар дьэ оннун саҕа да сиргэ ыһаалар, улахан эбитик буолуо этэ.

Криокорм ордук сылгы интэриһигэр туһалаах буолуон сөп.Бу сылларга биһиги дьэ ки 10 биһтэн оротунан, 4-5 эрэ кулуну, ыһаа буоллубут.Ол үксэ битэммин, аһылык тийбэттэтигиттэн.Сылгыбыт 60 %-на чаһыһыларга иһитилэр. Онно фермердэри эттэххэ, 80-тан таһа %-на буолуо.

Додоттор! Ити, үһэс суруйбутум курдук,1400 солк.төлөөн, биһир күн үлэһэн, гектар сирин ыстаахтыһа, хас да туюна криокорму үүнэрэллэһиттэн сөп. Ону хомуйбакка да, сылгытын аһаахтыһа, биллэ туһуоһтара, быраһаахтара суоҕа, быдан барыһылааххыт.

Түмүгэр, өссө төгүл катыһыбын. Оттоодор каротина 20, протеина 4, интэриһэ 2-3 төгүл үрдүк «олбот мэҥэ уутугар» тэһиһкэ криокорму саатар, кыра да сиргэ үүнэрэ сатаһа! Аһаа сыһаарыаххыт суоҕа.

Уйбаан ПОНОМАРЕВ.

ИИРЭХ ТЫЛЫНАН

Дьин-чахчы норуот
салайааччыта

Ханнык баҕарар норуокка, бар дьонун туһугар доруобуйатын харыстатаммакка, чинэнигэйдэн, көнөтүтүн таһаарыылаахтык үлэлээбит, олох уларыһыларыгар оҕустарбакка, бэйэтин идэйдэтин уларытпакка, тагнарбакка, тыа сириг үлэниг дьонун, дьин ытыктабылын ылбыт салайааччы тарбахха багтанара буолуо. Оннук салайааччынан Максим Николаевич Сибиряков буолар. Кини баара буоллар, кулун тутар 15 күнүгэр 90 сааһын туолуо этэ.

Максим Николаевич 1933 сыллаахха кулун тутар 15 күнүгэр Соловьев нэһилиэгэр колхозтаах кэргэннэр төрөөбүтэ. Кыра сааһыттан тыа сириг үлэнигэрин калтаанах олоһор эриһтэн-мускулдан улааппыта. Сэрин сылларыгар оҕо сааһа оонньуута, көрө-нара суох аастыта. Ол туһунан «Олоһум онкула» дигэн кинигэтигэр, өччотоогу сэрин кэминээһин олоһу оҕуруу уончалаах оҕо харабынан көрбүтүн-истибитин, билбитин суруйбута. 1949 сылтан нэһилиэгэр «Автономия 10 сыла» колхозос чинэнигэр киирэн, үлэтин устуруйбата саҕаламмыта. Мырылааҕа, Мындаааһыта оскуоланы үөрэнэн бүтэрбитэ. Билингэ-сайдьыта тардыһылаах буолан, салгыы Чурапчытаагы педучилищегэ учуутал идэтигэр үөрэнэ киирбитэ. Үөрэҕин 1954-1956 сс. бүтэрбитэ. Училищегэ үөрэнэр сылларыгар устуруунаан дьарыктанара, хапсаҕайга, көңүл тустууга талаана арыллыбыта. Чурапчы улууттан бастакынан хапсаҕайга Саха сириг чөмпүйүөнэ буолбута. Чурапчыга үлэнигэр сылларыгар Афанасий Кирпичев Софроновтыгын ыкса билсиптэ, доҕордоһтута. Кини өйбүдүгүн, сүбэтинэн колхозтуттан тохтоон, идэтинэн учууталлаабыта, онтон үрдүк үөрэхкэ киирэн, улахан успуорка, олоххо тахсыбыта.

1954-1956 сс. Аллароо Халыма Андреевны сэтгэ кылаастаах оскуоланыгар учууталаабыта. Хотуттан учууталаан кэлэн, «Автономия 10 сыла» колхозоска кадровой булчутунан үлэнигэр сырыттыбыта, Дмитрий Петрович Коркин ытыртырбыта. Ити 1956

сыл ахсынны ый этэ. Мантан саҕаламмыта — улуу тирэһэни көрсөн, Максим Николаевич улахан успуорка ситиһинтэ, тахсымыта. Кини — Дмитрий Петрович эрчийэн таһаарыт бастакы үөрэнээчигэ, өрөспүүбүлүкэ 50-с сс. көңүл тустуу сайдарыгар акылаатын уурсубут тустууктартан биридэстэрэ буолар. Көңүл тустуунан дьарыктанан, олох кинэ аартыгар үктэммитэ. Үрдүк үөрэх кыһатыгар туттарсан кини үөрэнэр сылларыгар, 1961 сыллаахха ССРС «Локомотив» мспартыбынай уопастыба көңүл тустууга күрөһэр 79 кинлэ 50 чөмпүйүөннээн, «СРС успуордун мастара» үрдүк ааты Чурапчыттан бастакынан ылары ситиһиптэ, сахалар орто, ыарахан ыйааһынна тустууктарын собун дакаастабыта. 1963 сылга СГУ бүтэрэн, ветбырааһынан үлэтин саҕалаабыта. Колхозоска үлэнигэр үлэнигэр тустан, бэйэтин 79-87 кг ыйааһыннара өрөспүүбүлүкэ 7 тогул бастабыта. 87 кг. Сибиргэ,

Уһук Илингэ 2 тогул бастаабыта. 1963 с. Саха сирэ, Киргизия, Казахстан, Узбекистан уонна Таджикистан матчевай көрсүлүүлэригэр 87 кинлэ 50 чөмпүйүөннээн. Арасыйыа финалыгар хас да тогул 87 кг тустуубута. Бу — норуоттар бундатыра тустуу ыйааһыннара. Манна Максим Николаевич үөрэнэ, колхозоска үлэнигэр сылдан баран, тустан кэлэрэ. Кини — тустуу тыһынаах историята этэ. Ол курдук, Николай Гоголев Арасыйыага сахалартан бастакы чөмпүйүөн буоларыгар, Дмитрий Данилов көңүл тустууга сахалартан бастакы ССРС успуордун мастарыгын норуоттар толорууттар хамаанды састаабыгар куруук баара. Ол туһунан «Олоһум онкула» кинигэ 50 булан ааҕааххытын сөп.

Уус Алданга колхозос бэрэссэдээтэлин солбуйааччытынан тийэс үүнэн, оройуон ветстанциятын начальнигыта, ити оройуонга «Герой Егоров» аатынан колхозоска бэрэссэдээтэл буолбута. 1974 сылтан үс сыл устата

Тааттага (урукку Алексеевский оройуонга) райсэбиэт бэрэссэдээтэлин, 13 сыл устата ССКП Амматаагы райкомун бастакы секретэринэн үлэлээбитэ. Онтон 1991-1993 сс. Чурапчы оройуонгар райсэбиэт бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ. Максим Николаевич үлэлээбит үлэтигэр балысхан үгүс ситиһинилэрдээх, ол эрээри саамай сыналлааҕа, ханна да үлэлээтэр, дьонун-норуотун дьыннээх махтаһын, дьин убаастабылын ылыыта буолар. Амма, Чурапчы, Таатта, Уус Алдан улуустарын, Тигт Арыйа, Байаңтай, төрөөбүт Соловьев нэһилиэгэрин Бочуоттаах гражданина үрдүк аат илгэриллибитэ элбээн этэр. Максим Николаевич тус быраһыаһынан 10 күөлү онорторбута, 12 күөлү онорторбута быһаачы кытыһан үлэлээбитэ. «Үгүс үлэнигэр кини эгээр бары улуустарыгар онордум, ол эрээри саага күөлүгэр үөскэтин — бу мин кээн туттуум, мин визитнай карточкама» — дигэн Максим Николаевич тус автобиографиятыгар суруйар. Ол курдук, 25 тыһ. гектар ходуһаны, бааһыны үлэлээбит бэс улууһугар онорторбута. Ити барыта «Уу — олох тыһына» дигэн тыа сиригэр ынах уулуур сирдэрин онорор, дьону иһэр уунан хастыһар, бөһүөлэктэри, тыа хаһаайыстыбатын сайыннарар сылтан тахсар өйдөбүлүр.

Максим Николаевич үлэтин биһр сүрүн болҕомтотун Бодонсүтүү бөлүгүгүнүгэр — быраһылыбыт сирдэри, участкалары чөлүгэр түһэрингэ, дьону олохсугууга уурбута. Бу боппурдугу Максим Николаевич кыйаа туттута. Кини идэйдэтинэн өрөспүүбүлүкэ хамсааһын саҕаламмыта. Ол түмүгэр сана бөһүөлэктэр тутулуубуттара, элбэх бааһына, ходуһа сир туһаа таһаарылыбыта, саага ходуһалар оңоһуллубуттара.

Быраһылыбыт кырыс сирдэри туһаа таһаары, Амма сүһүгэр олоһор быраһылыбыт бөһүөлэктэри чөлүгүгэр түһэрингэ, дьону олохсугуу бөлүгүгэтин ытыгы, тэрийин түмүгэр саага оскуолалаах, дымсааттаах, уо.д.а. социальнай эбийнэктэрдээх бөһүөлэктэр үөскэтигэр: үс улуунан Сэргэ-Бэс, Мээндиги, Олом Күөлү, Булуң, Лэги, Дайа-Аммата уонна бэйэтин төрөөбүт дойдуттар Мы-

Максим Николаевич бу 40 сыл устата төрөөбүт норуотта үлэлээтэн олоһор тыа сиригэр, төрүт дьарыга сайларыгар тохнут көлөһүнүн, уһун сыһылаһынаах үлэтин Баарыта уонна Быраһылыбытыа үлэлэстүк сыналлаан, «Үлэ Кыһыл Знамята», «Бочуот Знага» уордуннарын, «За доблестный труд 1941-45 гг.», «За доблестный труд в ознаменование 100-летия В.И.Ленина», Монголия «30 лет победы над милитаристской Японией», «Үлэ бэтэрээн» мэтээлэринэн наҕараадалааммыта.

«Саха АССР норуот хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэнигэ», «Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр Бочуоттаах бэтэрээн», «Саха Өрөспүүбүлүкэтин аһылаа харыстабылыгар туһуна» үрдүк ааттар илгэриллибиттэрэ. Саха АССР Үрдүк Сэбиэтин, СӨ Бэрэсидьиэнин бочуотнай грамотатынан наҕараадалааммыта.

рылааҕа Хайыһах тутулан, дьон олохсуйан, иккис тыһыларын ылбытара.

Бу үһүс ааттаммыт нэһилиэгэртэ кини ахсаана элбээбитэ, сүөһү, сылгы нипитэ, оттуур ходуһалар оңоһуллубуттара, сирин оноруу үлэ, бааһына кэҥээбитэ. Көһөрүлүүтэ баран эстибит Төлөй иккис тыһына ылан, дьон олохсуйан, аһылыгы бөһүөлэктэ куллубута. Дойдугар Чурапчыга иккис сыл райсэбиэт бэрэссэдээтэлинэн үлэнигэр сылларыгар, чурапчылар өр сылларга кыйаһарбатах боппурдустарын — уу боппурдугун быһааран, Чурапчы эбэтин уулаабыта. Максим Николаевич бочуоттаах сыһылаһына да олоһор, төрөөбүт дойдутун Мырылааһын историгын туһунан, үгүс үгүс, мааны дьонун, үһүсүннэрин суруйан, бэчээттэтэ, кэлэр көлүөнэ биһр дойдулаахтарыгар бэртээхэй кинигэлэри хаалларда. Тыа сириг дьонун туһугар үлэлээбит үгүс элбэх үлэ, үгүс түмүктэрдээх Саха саарына — Максим Николаевич сырдык аата үлэлэргэ ахтыла турдун!

Инокентий СОБАКИН,
кыраайы үөрэттөөччү.
Мырыла.

Үтүөбэ, кэрэбэ уһуйбут ытыктыыр
настаабынныгым этэ

Арасыйыаҕа Учуутал уонна уһуяааччы сылыннан бэйэм настаабынныкпын Анна Павловна Сивцеваны истинник ахтан-санаан, сүтүрүйэн сырдыахпын баҕардым. Кини — мизэх олох бары түгэнигэр учууталым.

учуутала Сивцева Анна Павловна кэргэнигэр Афанасий Ильич Герасимовтыгын, үс уол оҕолорунан Леняныгын, Павликтыгын, Толиктыгын көһөн кэлбиттэрэ. Кэргэнэ эмнэ мин курдук математика учуутала этэ. Кинилэр улахан уолларын Леониды 8-с кылааска үөрэттибит. Оччолорго орто оскуола Е.И. Курашов аатынан этэ. Бу оскуолаҕа 10 сыл үлэлээбитини кинигэтигэр, 1966 сыллаахха А.Е. Кулаковскай аатынан 8 кылаастаах оскуолаҕа көһөрбүттэрэ. Анна Павловна эмнэ бу оскуолаҕа үлэлээбитэ. Кинини «олус үчүгэй учуутал этэ» дигэн төрөппүттэр ахталлара. Оччолорго таһаар-сап сөһүө дэлэйэ илгэ. Саага мал буолбут дьон бэйэбит тиктэрибит. Онно Анна Павловна мизэх өрүү сүбэллэрэ. Оҕо ырбаахытын, ыстаанын, үтүлүгүн,

этэрбэһин, бэргэһэтин уо.д.а. таһаары хайдах кырыһан тигэргэ ыйан-кэрдэн, көрдөрөн бизэрэ. Ас астырҕа эмнэ сүбэллэрэ. Бэйэм кутэрбэр таһаар ыларан, ырбаахы, көстүүм тигэн бизэрэ. «Учуутал үчүгэй таһаары, аккуратнай буолуоктаах», — диирэ. Билингэ дьыо кэргэн харабынан көрбөт элбээх этибит. Ону кырдыаһы хомоппокко, аһынтанан көрөн, мөһпөккө-эптөккө хайдах көрөрбүтүн, киниэхэ истинник сыһыаннаһарытыгар сүбэллэрэ.

Анна Павловна, кини иһиттэр истэх курдук, арааһы кэпсээччи. Күлүн Чурапчыга ас дьаар-баһкатыгар сылдан кэлбитигэр, дьыннэгэр ылаһыт кэлэн олоһор үһү. Кинигэ манна кэпсээбит: «Бүгүн дьаарбаһка сылдан, наһаа сиктэһин баҕаран, үтүлүгэ

үөлүлүбүт мундуну атылаһтым. Атыһылаах: «Мөһөчүгүн кирдээх эбит, ыраас иһикэ угар баһайыта, бэйэ да барыта баһааран буолбукун, ыраастык туттан атыһылар кини атыһа барааччы», — диирэм. Онуоха малдыт: «Ол мин этим ээ» дьыбигигэр көрбүтэ — кинигэ аһаһын баһааран ыраастааһын, кирдээх таһаарын оҕуһугар хаалларан киирбит эбит. Үөрэттэ — ити.

Анна Павловнаах аһыһах сыл уопсай дьыбэ олоһон баран, Сима Сергеев аатынан уулуссаҕа сүрдээх үчүгэй, улахан, уунан иттиһилэр дьыһын туттан көспүттэрэ. Улахан уол Дьокүүскайга үөрэнэ барыта. Оскуолаҕа Павликка Толаны үөрэттибит. Кэлэн дьыһырын атылаһан, куоракка дьыо атылаһыттар. Мин эдэр буолан, кинилэргэ сылдьы-

бытым. Кэргэнэ массына саахалыгар оһолго түбэһэн өлбүтэ. Доҕор буолан олоһубутум иһин Анна Павловна наһаа махтанара.

Кини үөрэтэр оҕолорун мөһпөккө, үчүгэйгэ тардыһаларын ситиһэрэ. Бары үөрэллэрт оҕолорун төрөппүттэрэ Анна Павловна махтаналлара. Наһаа да үчүгэйгэ, ырааска дьону үөрэттэ эбит. Олус да муударай, өйдөөх, кэрэ сөбүлээх этэ. Кини куруутун араас үчүгэй таһаары таһаар, бэйэтигэр сөрү-сөл таһаар сылдьара көрүүхкэ олус кэрэ буолара.

Аграфена Игнатьевна
САННИКОВА,
Чурапчы уонна Мизэ Хаһаар
Баатыра нэһилиэгэр
Бочуоттаах бэтэрээн,
Санниковтар педагогическай
дидастияларын настаабынныгыта,
Саха Өрөспүүбүлүкэтин
үөрэтигэрин Бочуоттаах
бэтэрээн, «Учууталлар
учууталлара» аат
хаһаайына.